

לאה גילולה

תרומתה של בתיה לנצט לתרבות העברית: ביוגרפיה אמנותית

כנס נשים ומגדר באמנויות, 2017

באחד הימים של שנות החמישים ישבה השחקנית הצעירה והמצליחה בתיה לנצט, שלא כהרגלה, בקפה כסית. התיישב לידה המשורר נתן אלתרמן ואמר: "אני חולם לראות אותך משחקת את ליידי מקבת". לנצט מספרת: "הוא תקע לי סכין בלב. רציתי למות! אני חולמת אופליה והוא רוצה לראות אותי ליידי מקבת. אני אופליה!".¹ ארבעים שנה שיחקה לנצט על במות התאטרון העברי וגילמה כשישים תפקידים. אף לא אחד מהם במחזה של שקספיר, אופליה לא זכתה להיות. בכל זאת אלתרמן לא טעה. בראשית דרכה בתאטרון נטה לבה של לנצט אל הדרמה שהייתה בעיניה הצעירות פסגת האמנות, ואילו הקומדיה נראתה לה סוגה נחותה. היא אמרה לי: "את צריכה להבין שכל עולם הבידור ואפילו הקומדיה נחות לאולימפוס של הדרמה בשביל ילדה שהיא טרגיקונית. לקח לי הרבה שנים להבין איזה כיף זה לשחק קומדיה".²

פגשתי את בתיה לנצט לראשונה בירושלים, כשחקרתי את תולדות התאטרון הקאמרי בראשיתו. נשביתי בקסמה. נוצר בינינו קשר קרוב ואמיץ שהוליד עבודה פורה על הביוגרפיה האמנותית שלה. זהו מחקר בתהליך שאני שוקדת עכשיו על כתיבתו ואני מבקשת לשתף אתכם בחלקו.

היום לנצט בת ה-95 חיה חיים ערים ומלאים בטבריה. היא לא נולדה בארץ, אלא בהונגריה. אביה היה מנהל בנק מצליח והמשפחה אמידה. אבל אבן שניפצה את חלון הבית וקריאות אנטישמיות לא הותירו ספק בלבו. הוא חיסל את עסקיו, קנה כלי חקלאות, מחרשה, רתמה לסוסים ועלה עם משפחתו לארץ ישראל. לנצט מספרת: "היינו המתיישבים הראשונים בהרצליה ואני [...] הילדה הראשונה בחולות הרצליה. [...] משפחתי הייתה ספק פועלית ספק בעל-ביתית. לא היינו פועלים, כי היה לנו משק משלנו, אבל עבדנו כפועלים חקלאים".³ אביה היה קפיטליסט בהווייתו וסוציאליסט בנפשו, ולנצט התחנכה על ערכי הסוציאליזם והשלום. היא אמרה לי: "אני חניכת עולם סוציאליסטי, האידאל שלי היה עולם ללא גבולות".⁴

כמו לשחקנים רבים אחרים גם לנצט יש זיכרון חוויית ילדות: הופעה בהצגת ילדים בתפקיד של חסידה עומדת על רגל אחת. שלא כמו שחקנים אחרים המשיכה שלה לתאטרון לא נבעה מהרצון להיות במרכז הבמה ולזכות בכל תשומת הלב אלא מהאמונה שהתאטרון הוא אמצעי לתיקון העולם והחברה. היא נשאה את האמונה הזאת בלבה ימים רבים. היא סיפרה לי:

¹ בתיה לנצט, ראיונות עם לאה גילולה, 29.5.2003, 27.7.2007.

² בתיה לנצט, ראיון עם לאה גילולה, 4.1.1999.

³ שם.

⁴ בתיה לנצט, ראיון עם לאה גילולה, 10.8.2007.

"התאטרון רצה לשכנע אותי שתאטרון זה לא מוסד מוסרי [...] זה לא המוסד לבשורה, לתיקון העולם. [...] כשהשתכנעתי שהוא צודק, עזבתי".⁵

ביטוי מוחשי לערכים שהתחנכה עליהם היא פגשה בגיל צעיר בהיותה כבת שתיים עשרה. באחד במאי הלכה לנצט אל בית העם שבהרצליה ומבעד לחלון שמעה וראתה את מרים ברנשטיין-כהן – הבמאית, השחקנית, הסופרת והמשוררת – קוראת את הפואמה שוחרת השלום של אלכסנדר פון, נגד! זה היה ערב ששינה את חייה. הפואמה מתארת את חייו קשיי היום של פועל ושילוחו לשדה קרב. היא ביטאה את רגשות חברי תנועת הפועלים, ונהגו לקרוא אותה בעצרות האחד במאי ובכינוסים. והנה כמה שורות מסיום הפואמה: "[...] אני, - חייל ופועל אדום, - / ממצה את כולי במילה אחת: נגד! - / נגד הרצח הזה האיום. [...] בגופי, המרוטש לנתחים, הריתי / קריאה אחת: / נגד! [...] ואם, / באחד הימים, / יכפו על כולנו / מלחמת-לא-לנו - / תדבקו אח באח / וכווננו התותח / בדממה / אל מול פני-המלחמה! [...] קצצו את היד, / אשר לגרונוכם חונקת, / והלחמו / בעד / הנגד!..."⁶ המילים כמו דיברו אליה וביטאו את רחשי לבה של הנערה הצעירה. בשובה הביתה אמרה לנצט לאמה שהייתה מוכנה ללמוד אצל מרים ברנשטיין-כהן. הערת האגב נפלה על אזניים קשובות. אמה לקחה אותה אל ברנשטיין-כהן, ולנצט, שכבר החלה ללמוד בגימנסיה הרצליה, גרה כשנה בביתה ולמדה ממנה את צעדיה הראשונים במשחק. לימים שבו ונפגשו השתיים על במת התאטרון הקאמרי, שלנצט הייתה ממייסדיו ואחת מהשחקניות המובילות והמצליחות.

בשנות השלושים היו בארץ ישראל שני תאטרונים רפרטואריים, הבימה ואהל. לשניהם הייתה להקה קבועה וסגורה של שחקנים שכבר לא היו בדמי ימיהם. שחקנים חדשים או צעירים שהתקבלו לתאטרון אולצו לגלם תפקידי ניצבים או תפקידונים. צבי פרידלנד, אחד מבמאי תאטרון הבימה, חזה את העתיד. הוא יסד סטודיו למשחק, לימד את תלמידיו הצעירים את רזי המשחק לפי שיטת סטניסלבסקי וליהק אותם בהצגות שביים. לנצט הייתה אחת מתלמידות הסטודיו. חבריה לספסל הלימודים לא היו קוטלי קנים, ובהם: חנה מרון, יוסי ידין, יצחק שילה, עדה טל, אברהם ניניו. פרידלנד התרשם מכישרונותיה של לנצט והפקיד בידיה קריאה של מחזות לשם בחירתם להצגה. בהצגות שביים ליהק אותה תחילה לתפקידים קטנים, אחר כך זכתה במה שאף שחקנית צעירה לא זכתה בו לפניה, היא לזהקה בתאטרון הבימה לתפקידים ראשיים ושיחקה אותם לסירוגין עם שחקנית ותיקה של התאטרון. הישג בלתי מבוטל באותם הימים.

⁵ בתיה לנצט, ריאיון עם לאה גילולה, 6.7.2007.

⁶ אלכסנדר פון, השירים, ערכו חגית הלפרין ועוזי שביט (תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, מכון כץ, המרכז לחקר הספרות והתרבות העברית ע"ש לאורה שוורץ-קיפ, אוניברסיטת תל אביב, 2005), כרך א, עמ' 202-204. הפואמה במלואה: עמ' 191-204.

הימים היו ימי מלחמת העולם השנייה והיישוב התגייס למאבק. גם תלמידי הסטודיו הצעירים היו נחושים לתרום את תרומתם והתגייסו לצבא הבריטי. תחילה הייתה לנצט נהגת וכעבור זמן מה הצטרפה ללהקה הצבאית שיסד אליהו גולדנברג, שם פגשה שוב את חבריה מהסטודיו, חנה מרון ויוסי ידין. לאחר שחרורה מהצבא חשבה לשוב אל תאטרון הבימה, אך באחד הימים נתקלה ברחוב בשחקנים יוסף מילוא, אברהם בן-יוסף ורוזה ליכטנשטיין שקראו לעברה: "אותך אנחנו מחפשים!". הם הציעו לה להצטרף אליהם ואל ימימה מילוא להצגה מתוכננת של מחזות קצרים, בשם **ערב מערכונים**. חזונם היה לבחור טקסטים שונים מאלה שהציגו התאטרונים הגדולים ולהציג אותם בסגנון אחר מהמקובל באותם הימים. המערכונים כבר נבחרו, אך חסרה הייתה שחקנית שתוכל לגלם את התפקידים שליכטנשטיין וימימה מילוא לא יכלו לגלם. לנצט, המוכרת מתפקידיה בתאטרון הבימה, הייתה בדיוק השחקנית שחיפשו. לנצט התלהבה והצטרפה לחבורה. כך נוסדה להקת המערכונים שממנה צמח התאטרון הקאמרי בשנת 1945.

הקאמרי בראשיתו היה תאטרון קטן ועני, אך מלא חזון, להט, חברות ושותפות. לנצט הייתה אחת משלושת חברי ההנהלה ויכלה להשפיע על דרכו של התאטרון. היא רצתה בתאטרון קטן ואינטימי שהטקסט והשחקן הם מרכזו, והבחירה בשם "תאטרון קאמרי" ביטא את שאיפותיה. אבל היה זה יוסף מילוא שהנהיג את התאטרון וביים את רוב ההצגות והוא רצה בתאטרון גדול ממדים ומרהיב. חילוקי דעות אמנותיים בינו לבין לנצט התגלעו מיד בהתחלה.

בימי הבראשית, כשהתאטרון גיבש את דרכו ודרך עבודתו, השחקנים עסקו לא רק במשחק. לנצט וימימה מילוא היו אחראיות על התלבשות ועל אביזרי הבמה. ימימה באה מבית בורגני. הפרטים הקטנים והאסתטיקה החיצונית היו חשובים לה והיא התעקשה עליהם. לנצט עשתה כדבריה. היא סיפרה: "לי לא היה חשוב איך מתלבשים. אכפת היה לי מהדברים הגדולים: טרגדיה, להילחם על הצדק, שוויון".⁷

בחמש שנותיו הראשונות של התאטרון הקאמרי הייתה בתיה לנצט השחקנית הצעירה שגילמה את רוב התפקידים הראשיים, הודות לניסיונה הקודם, לקומתה וליופיה. היא לוהקה כמעט ברצף הצגה אחר הצגה ושיחקה בהצגות שקצרו הצלחה והוצגו זמן רב. חנה מרון, בת גילה של לנצט, הצטרפה לתאטרון הקאמרי בהצגתו השנייה, כשמעמדה של לנצט היה רם ואיתן. מרון לוהקה תחילה לתפקידים קטנים ומשניים. בחלוף כשנה וחצי הפכה ל"כוכבת" בזכות התפקיד הראשי שגילמה בהצגה **נערת הפקר** והקהל רצה לראותה על הבמה שוב ושוב. מאז ואילך לוהקה מרון רק לתפקידים ראשיים או משניים. הצלחתה של מרון ערערה את מעמדה הבלעדי של לנצט.

⁷ בתיה לנצט, ריאיון עם לאה גילולה, 4.1.1999.

הפרה נוספת של האיזון בלהקה הייתה בואו מארצות הברית של פיטר פריי, במאי החוץ הראשון שביים בקאמרי, ולימים מייסד החוג לתאטרון כאן, באוניברסיטת תל אביב. פריי היה במאי צעיר ומבטיח. היה לו קסם, כישרון וכריזמה. הוא כבש מיד את לבה של בתיה לנצט ופתח בפניה עולמות חדשים. לנצט מספרת: "אני באתי מהפרובינציה שבפרובינציה. מה זה פרובינציה? כשאתה חי באיזשהו חור והוא מרכז העולם. לא ידעתי שיש עולם. ידעתי שיש הרצליה עד תל אביב".⁸ השניים היו לזוג, זוגיות שהיה בה גם שיתוף פעולה אמנותי פורה ומגוון שלא פסק לאחר שנפרדו דרכיהם האישיות כעבור כעשרים שנה.

לאחר שביים בקאמרי שתי הצגות שב פריי לארצות הברית בסוף שנת 1949. לנצט נסעה בעקבותיו ובניו יורק למדה ב"אקטורס סטודיו" המפורסם. כשהוזמן פריי לחזור ולביים בקאמרי בראשית שנות החמישים, שבה עמו לישראל.

נסיעתה של לנצט לארצות הברית פינתה את הזירה בקאמרי לחנה מרון. מרון הייתה לשחקנית הראשית בתאטרון עד לבואה ולפריחתה של העולה החדשה אורנה פורת. אמנם פורת הייתה שחקנית מקצועית ומנוסה כשהגיעה אל הקאמרי, אך ידיעותיה הדלות בעברית עמדו לה לרועץ והשפיעו על ליהוקה. עם שובה של לנצט מארצות הברית כבר היו בקאמרי שתי שחקניות אחרות שלוהקו גם הן לתפקידים ראשיים. שלוש השחקניות האלה – בתיה לנצט, חנה מרון ואורנה פורת – הובילו את התאטרון הקאמרי בשנות החמישים וזכו לכינוי "שלוש הגרציות".

התאטרון הקאמרי, בדומה לתאטרונים האחרים – הבימה ואהל – היה מאורגן כקולקטיב. בראשיתו היה זה קולקטיב כלכלי שהבטיח הכנסה ופרנסה לשחקנים הנזקקים, מה ששיקף את השקפת עולמה של לנצט. כשהחלו דיונים על פירוק הקולקטיב בראשית שנות החמישים היא התנגדה נחרצות ונאבקה על שמירתו, אך ללא הצלחה. לנצט מכנה את פירוק הקולקטיב "מעל" ורואה בו נקודת מפנה בחייה המקצועיים בתאטרון.

הקאמרי היה התאטרון הפופולרי והמצליח ביותר בישראל בשנות החמישים. עם ההצלחה התרחבה הלהקה, התאטרון הציג בעת ובעונה אחת שלוש הצגות, רכש לעצמו בניין שהפך לביתו ונקלע לקשיים כלכליים. על אף ההצלחה שרר בתאטרון אי-נחת מניהולו של מילוא, מהעדר אתגרים אמנותיים ומן הקשיים הכלכליים. שלוש הגרציות התעוררו לפעולה. הן רצו להציל את התאטרון ולהשיב לו את הצלחתו האמנותית והכלכלית. תוצאת פעולתן הייתה מה שנהוג לכנות "המשבר הגדול": הדחתו של יוסף מילוא ומינויו של מנהל חדש, יעקב אגמון.

⁸ ש.ם.

אגמון אמנם הציל את התאטרון, אמנותית וכלכלית, אבל הקאמרי לא היה עוד התאטרון שהיה, אלא תאטרון מסחרי. לנצט הייתה עדיין אחת השחקניות המרכזיות ולוהקה לתפקידים ראשיים, אך התנהלות התאטרון לא הייתה לרוחה. שבר נוסף היה המעבר לאולם החדש והמודרני בפסז' דיזנגוף בשנת 1961. לנצט לא הייתה שבעת רצון מהמעבר לאולם מפואר הממוקם בין חנויות ורחובות סואנים, מיקום שאינו משרה אווירת יצירה, וגם לא מיחסי הציבור הערים לקראת המעבר.

הפתיחה של האולם הייתה אמורה ליצור רושם של אחדות, הופעה שכל שחקני התאטרון ועובדיו משתתפים בה, אך לא כך היה. למרבה ההפתעה לא שולבה בהופעה אחת ממייסדי התאטרון – בתיה לנצט. ההנהלה דרשה מהוועדה האמנותית למצוא לה תפקיד, אך מה שהוצע לה לא היה לטעמה. היעדרותה של לנצט מערב הפתיחה עוררה שערורייה וכעס. משקע נוסף שהביא בסופו של דבר לעזיבתה של לנצט את עולם התאטרון.

שנות השישים הן שנים של הרחבת העשייה האמנותית של לנצט, שנים של עבודה בתור שחקנית עצמאית. תחילה התרחקה מן הקאמרי. למרבה האירוניה היא שבה לשתף פעולה עם יוסף מילוא בתאטרון החדש שיסד, התאטרון העירוני חיפה. שיתוף הפעולה האמנותי עם בן זוגה פיטר פריי התהדק: לנצט שיחקה בשתי הצגות בבימויו בלהקת פיטר פריי, תאטרון שהוא יסד, ובעידודו שיחקה בתפקידים ראשיים בשני סרטי קולנוע שביים. הסרט הראשון היה **איי לייק מייק**, קומדיה המבוססת על מחזהו של אהרן מגד. לנצט סיפרה לי: "אני בחיים לא חשבתי לשחק בסרט. ממש לא. כי אני תופסת את עצמי לא פוטוגנית, ובאמת יש אסימטריה בפנים שלי. בצד ימין אפשר לסבול. בצד שמאל פחות".⁹ הסרט **איי לייק מייק** זכה להצלחה גדולה ונחשב לפורץ דרך בקולנוע הישראלי בהצלחתו המסחרית: צפה בו מספר הצופים הרב ביותר שצפה בסרט ישראלי באותם הימים. לנצט זכתה לפרסום רב.

הסרט השני ששיחקה בו היה **אשת הגיבור**, המבוסס על סיפור מאת מרגוט קלאוזנר שלנצט עיבדה לתסריט עם יוסף נצר. קלאוזנר לא הייתה שבעת רצון מן התסריט. היא מציינת בספרה האוטוביוגרפי את עיבוד הסיפור ואת הסרט, אך אינה מזכירה בשמם אף לא אחד מן היוצרים או השחקנים. **אשת הגיבור** זכה להערכת הביקורת ובתולדות הקולנוע הישראלי נחשב כנדבך בהתפתחותה האמנותית של תעשיית הקולנוע. להצלחה מסחרית הסרט לא זכה.

הקולנוע הישראלי היה עדיין בתחילת דרכו בראשית שנות השישים. לנצט השתתפה בסרטים לא לשם פרסומה האישי, אלא היא ראתה גם בקולנוע, כמו בתאטרון, אמצעי לתיקון החברה. בריאיון לרגל הקרנת הבכורה של הסרט **אשת הגיבור** היא אמרה: "אנחנו חייבים לעשות סרטים ישראליים משום

⁹ בתיה לנצט, ריאיון עם לאה גילולה, 10.6.2007.

שאנחנו חייבים לספר את סיפור הארץ, והדרך הטובה ביותר לכך היא דרך הסרטים, אך לא סרטים 'ציוניים' אלא סרטים אמנותיים שדרכם נביא לתודעת העולם כי בישראל צומחת חברה".¹⁰

מה אפיין את לנצט השחקנית? לנצט ניחנה בקול עמוק, דיקציה בהירה, קומה גבוהה ודקה, אהבת המילה, יכולת ניתוח של טקסט ויפוי כובש. בדמויות שגילמה חיפשה היגיון פנימי, עיצבה אותן בהבנה עמוקה, מצאה דרך לקרב אותן ללבה ולחוויותיה והוסיפה להן נופך משלה. המנעד של קולה אפשר לה לבטא קשת רחבה של רגשות. הייתה לה נוכחות במה ואי-אפשר היה להתעלם מאישיותה ומאצילותה, שלא תמיד התמזגו עם הדמויות שגילמה. בעיצוב דמויות קומיות נדמה היה שהיא מביטה בהן מבחוץ במבט משועשע. בין ההצגות בתאטרון שזכתה בהן לשבחה של הביקורת אפשר להזכיר את **על עכברים ואנשים**, **הוא הלך בשדות**, **מוריד הגשם**, **מלאך האבן** וכמובן **ירמה** מאת לורקה, הצגה שלנצט נושאת בלבה בגאון לא רק בגלל ההצלחה המסחררת שזכתה בה – פרס על משחקה ואפילו תמונת שער בעיתון – אלא בגלל הנושא האנושי שהיה חשוב לה: אישה עקרה ואהבה.

החיפוש המתמיד של לנצט אחר תכנים משמעותיים והבעתם בדרכי אמנות חדשים הובילו אותה בסוף שנות השישים אל במת השחקנים, תאטרון שיסדה קבוצת שחקנים צעירים ומבטיחים ששאפו ליצור תאטרון אחר. בשנות השבעים שיחקה לנצט לסירוגין בתאטרון העירוני חיפה ובתאטרון הבימה. בשנים האלה משחקה של לנצט הוא משחק של שחקנית בוגרת ומנוסה. היא מעידה על עצמה שהייתה שחקנית בשלה יותר, יכלה לצקת בדמויות מורכבות ועומק שלא היו לה בצעירותה ושאלה היו תפקידיה הטובים ביותר. אבל העבודה כשחקנית עצמאית, ללא תחושת הבית והביטחון של ימי הקאמרי, לא תאמו את אופיה. וגם תחומי התעניינותה התרחבו.

לצד עבודתה האמנותית הענפה פנתה לנצט בשנות השישים גם לפעילות ציבורית. היא הייתה פעילה בתנועה לידידות ישראל וברית המועצות שפעלה להעלאת יהודי ברית המועצות לישראל ואף השתתפה בשתי משלחות. היא פעלה לביטול הממשל הצבאי בישראל, לקירוב לבבות בין אזרחי המדינה הערבים והיהודים. היא גם החלה להתעניין במורשת היהדות. לימודיה החלו בצרפת, בשנת השתלמות שקיבלה מן התאטרון, והובילו את לנצט בהדרגה, ובדרכה שלה, אל הדת. היא אמרה לי: "יציאתי את התאטרון לא הייתה יציאה שיש בה תאריך או ג'סטה או מסמך חתום [...] פשוט התפוגגתי החוצה. לאט לאט. מהון להון אני כבר לא קשורה. [...] פעם לא הייתי צריכה להגיד את שמי. אחר כך כשאמרתי את שמי למישהו, 'אה, השחקנית'. אחר כך גם לא

¹⁰ ג' עיטור [עיטור גלבץ], "ג. עיטור מראיין את: בתיה לנצט", עולם הקולנוע, 5.11.1963.

'השחקנית'. הייתי אזרח [...] חדלתי להיות מופתעת, ואחר כך חדלתי להיות נפגעת וחייתי בשלווה ובשלום".¹¹

חייה בתאטרון הם זיכרון מורכב: מלבב וכואב בעת ובעונה אחת. לנצט אמרה: "זאת תקופה עשירה, חווייתית, צבעונית, רגשית, חברית [...] שלא לדבר על המעמד המכובד מאוד. [...] בתאטרון יש אלמנט של הצגת פומביות. זה אין לי. אין לי! [...] הייתי ילדה מופנמת. תאטרון זה לא הכתובת למופנמות. [...] הבמאי היה אומר לי: 'תפסי את האור'. אני בהחלט לא חזקה בזה. [...] מחיר גבוה שילמתי. מבוכות פנימיות איומות. גם כשהייתי בשיא ההצלחה [...] הרגשתי את עצמי בתאטרון כקרואה במשתה של זרים. המשתה נפלא [...] האנשים, האירועים. זה לא המשתה שלי. אני אורחת. עכשיו אני לא אורחת. אני כל כך בבית כאן".¹²

אישיותה יוצאת הדופן, דבקותה בערכים שהאמינה בהם והקשיים שחוותה לא נעלמו מעיניהם של הסובבים אותה וגם לא ממורתה הראשונה מרים ברנשטיין-כהן, שכתבה: "בתיה לנצט הייתה תמיד מהפכנית לפי תכונותיה. על שום כך אולי כה מפותלים וגם כאובים דרכיה בחיים ועל הבמה".¹³

בתולדות התאטרון העברי פועלה של לנצט כמעט ונשכח. שמה מוזכר אמנם כאחת מתלמידות הסטודיו של הבימה, כאחת ממייסדות התאטרון הקאמרי, אבל נדחקה לשוליים תרומתה לקאמרי, פעילותה בהנהלת התאטרון ומעמדה המרכזי כאחת השחקניות הראשיות והמובילות של התאטרון הישראלי בשנות החמישים והשישים. אחרים תפסו את תשומת הלב, אלה שידעו "לתפוס את האור". תפקידנו ההיסטוריונים להאיר גם את תרומתם ועשייתם האמנותית של המופנמים, שאינם מן הדוחפים, ולהציבם במקומם הראוי בדפי ההיסטוריה.

¹¹ בתיה לנצט, ריאיון עם לאה גילולה, 15.6.2007.

¹² בתיה לנצט, ראיונות עם לאה גילולה, 10.6.2007, 22.6.2007, 29.8.2008.

¹³ מרים ברנשטיין-כהן, כטיפה בים: זכרונות (רמת גן: מסדה, 1971), עמ' 198.